

A, Á

ÁFONYA 'Vaccinium' 1708 (TESz. I. 99): Havasi tserefznye, *Afonya*; 1763 (TESz. I. 99): *Affonya*; 1782 (PPB. 2), 1787 (Mátyus 351), 1795 k. (TESz. I. 99), 1807 (FűvK. 249), 2000 (KMNySz. 1. 108): *Áfonya*; 1783 (Vörös 2008: 52), 1792 (SzT. VII. 33): *Áfonnya*; 1798 (Vörös 2008: 52): *Afonya*; 1979 (ÚMTsz. I. 157), 1985 (Péntek–Szabó 300): *áfinya*; 1979 (ÚMTsz. I. 157): *háfina*; 1985 (Péntek–Szabó 300): *áfinnya*, *áfinyála*; 2000 (KMNySz. 1. 108): *afonya*; 2004 (KMNySz. IV. 175): *háfonya* | **Lat.** 1782 (PPB. 2): *Vaccinia nigra*, *Myrtillus* | **Ném.** 1782 (PPB. 2): *Ein schwarze Heidelbeer*, *Heidelbeer-ftrauch*.

✧ Román eredetű jövevényszó, mely az erdélyi nyelvjárásokból került a magyar köznyelvbe (TESz.).

Az áfonya jelentősége hazánkban sosem volt nagy, mivel a magashegyvidéki klímán terem meg. Két fajta honos: a vörös áfonya (*Vaccinium vitis idaeae*) és a fekete áfonya (*Vaccinium myrtillus*) (SURÁNYI 1988: 124). Vö. még *feketeszőlő*, *havasimeggy*.

Sz.: **havasicseresznye**, **kokojsza**.

ÁLLÓ DINNYE 'téli dinnyefajta' 1558 (Oklsz. 17): *Allo awagh Thelelö dynneye io wagon*.

✧ Az *álló* folyamatos melléknévi igenév és a *dinnye* gyümölcsfajt jelölő köznév minőségjelzős kapcsolatából alakult szintagmatikus szerkesztéssel.

Az elnevezés a gyümölcs tartósságára utal, vö. *álló körte*, *sokáig álló alma*.

Az *álló* lexéma a névben használt jelentésben gyümölcsfajtanevekben a régi nyelvben volt használatos.

Sz.: **telelő dinnye**.

ÁLLÓ KÖRTE 'téli körtefajta' 1613/1687 k. (SzT. VII. 416): *álló körtővely fa*, 1717 (SzT. VII. 414): edgjik *álló körtővely* másik Makaréás körtővely.

✧ Szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett név: az *áll* ige melléknévi igenévi alakja jelzőként kapcsolódik a fajjelölő névrészhez.

A név a körte jó eltarthatóságára utal, vö. *álló dinnye* stb.

ALMA 'Malus' **Hn.** 1009/1350/1404 (TESz. I. 140): vsque ad *Almas* aquam; +1093/+1190//1404, +1093/+1205–1235//1404 (KMHsz. I. 31): *Almady*; 1174 (Oklsz. 18): In predio quod dicitur *Almad*; +1183/1326/1363 (KMHsz. I. 31): ad *Almam*; 1227 (Oklsz. 18): Ecclesie sancte Marie de *Almad*; 1230 (Oklsz. 18): Villa Beren Alchi Wosod *Almad* Sagu March; 1235 (TESz. I. 140): *Olma*; 1236/1239 (Oklsz. 17): Prope riuulum qui fluit de *Almacuth*; 1288 (Oklsz. 17): In fimatis iuxta *Alma* tria ingera; 1296? (Oklsz. 18): In caput fluuii *Weresalma* vocati; 1309 (Oklsz. 18): Monasterii de *Almad*; 1315 (Oklsz. 18): Possessiones Bachamezey *Werusalmafolua*; 1339 (Oklsz. 18): In loco *Almakuth* vocato duas vineas; 1341 (Oklsz. 18): Ad metas arborum *Almahatar* vocatas; 1385 (Oklsz. 18): In loco *Almazeer* nuncupato similiter duo Jugera; 1407 (Oklsz. 18): Tria in loco *Fyzalma*; 1426 (Oklsz. 18): Villis *Felsewalmad* *Alsowalmad*; 1435 (Oklsz. 18): Aque *Aproalmuize* vocate; 1453 (Oklsz. 18): Possessionibus *Valws Almad* et *Kysalmad* vocatis; 1506 (Oklsz. 18): Tria in loco *Marthonalmay* appellato | **Kn.** 1225 (Oklsz. 18), 1252 (Oklsz. 18), 1256 (Oklsz. 18), 1395 k. (BesztSzj. 48), 1595 (Gl. 214): *Almafa*; 1237 (Oklsz. 18): *agasalmafa*, *apathalmafa*; 1335 (TESz. I. 140), 1395 k. (BesztSzj. 48), 1405 k. (SchlSzj. 68), 1496–9 (Gl. 80), 1533 (Murm. 20/334), 1538 (Gl. 80), 1558 (Oklsz. 18), 1585 (Cal. 244), 1595 (Gl. 81), 1604 (MA), 1708 (PP. 5): *alma*; 1786 (TESz. I. 140), 1973 (FTsz. 24): *uoma*; 1979 (ÚMTsz. I. 203): *áma*, *oáma*, *olima*, *olma*, *óma*; 2000 (KMNySz. I. 122): *āma*, *ālma* | **Lat.** 1395 k. (BesztSzj. 48): *pomus*; 1395 k. (BesztSzj. 48): *pomum*; 1533 (Murm. 20/334): *Malum*; 1585 (Cal. 195): *malus* | **Ném.** 1496–9 (Gl. 80): *eyn appel*; 1538 (Gl. 80): *ôpfel*; 1595 (Gl. 81): *Ops*, *Apffel*; 1595 (Gl. 214): *Opffel-baum*.

✧ Ötörök eredetű szó (TESz.). Az *alma*(fa) – SURÁNYI szerint ez első sorban az erdei vadalma (1985: 74) – már a XI. századtól kezdődően szerepel oklevelekben, határjárásokban, igen gyakran helynevekben, sok esetben víznévként. Néhány esetben még az is előfordul, hogy vélhetően almafajta neve alkot helynevet (l. *apró alma*, *fűzalma*, *vörös alma*).

A középkorban rendszeres almatermesztés Magyarországon még nem folyhatott, inkább a hagyásfák környékét sűrítették be (SURÁNYI 1985: 74). A középkorban kevés fajtát ismerhettek, ezek közé tartoznak a fent említett, helynevekben szereplő neveken kívül a *teelő alma*, *piros alma*, *pónyikalma*. A XVI–XVII. században már gazdagabb volt a fajtakinálat, ezt bizonyítja, hogy például SzikszF.-nál 16, LIPPAY leírásában pedig pedig 25 fajtanevet (1667: 142–4) találunk – a számok ennél valamivel kevesebb denotátumot, azaz almafajtát takarnak.

ÁNIZSKÖRTE 'körtefajta' 1635 (B. Mednyánszky 1880: 773): *Ánizs körtvély*.

✧ Szintagmatikus szerkesztéssel jött létre az *ánizs* 'egyfajta illatos fűszer- és gyógynövény' és a *körte* gyümölcsfajt jelölő köznévi összetételével.

A név utalhat a gyümölcs jellegzetes, fűszeres ízére, esetleg az illatára; ezt további adatok, illetve fajtaleírás hiányában nem tudjuk eldönteni.

APRÓ ALMA 'kis méretű almafajta' **Hn.** 1435 (OkI Sz. 18): *Aque Aproalmai* vocate | **Kn.** 1625 (UC 78: 30): Pincében *apró alma*, körte, korpa, vereshagyma, sós káposzta.

✧ Az *apró* méretre utaló melléknévből és a gyümölcs fajtát megjelölő *alma* szóból jött létre.

Az adat gyümölcsfajtanevekhez való sorolása – mind helynévi, mind köznévi előfordulása alapján – bizonytalannak tekinthető, bár méretre utaló jelzők, így az *apró* is, szerepelnek gyümölcsfajták neveiben (vö. *apró muskotályalma*, *apró piros alma*, *apró édes alma*; *apró birsalma*; *apró körte*, *apró muskotály*, *apró muskotálykörte*, *apró szilva* stb.). Mindezek ellenére az is elképzelhető, hogy a két adatban az *apró* csupán alkalmi jelzőként funkcionál.

APRÓ BIRSALMA 'kis méretű birsalmafajta' 1590 (SzikszF. 33/451), 1604 (MA): *Apro birs alma*; 1667 (Lippay III. 156): *apró Birs-álma*; 1708 (PP. 5), 1782 (PPB. 29): *Apró birs-alma* | **Lat.** 1590 (SzikszF. 33/451): *Malum struthium*.

✧ Az *apró* melléknév és az összetett *birsalma* szó kapcsolatából alakult szintagmatikus szerkesztéssel.

A név a gyümölcs méretére utal (vö. *apró alma* stb.). A méretre utaló jelzők olykor kettesével rendeződnek, egy-egy gyümölcsfaj fő fajtáit elkülönítve, például ebben az esetben is: „Az Apró, valamennyire kövefőbb: de á szagában kedvefőbb, s' fzeb-is, és az orvófságokban, inkább élnek véle. [...] Az *őreg Birs-álma*-fának, aprobebbak à levelei: az apróknak, nagyobbak és szélesebbek” (LIPPAY 1667: III. 156); vö. még pl. *apró muskotályalma* és *őreg muskotályalma*.

APRÓ DURÁNCI BARACK 'kis méretű, nem magvaváló, júniusban érő barackfajta' 1667 (Lippay III. 181): *apró duránczai Barackz*.

✧ Szintagmatikus szerkesztéssel alakult elnevezés: a két lexémából álló **duránci barack** alaptaghoz jelző kapcsolódott.

Első névrésze a gyümölcs kis méretére utal.

LIPPAY az őszibarackok fajtái között sorolta fel: „egy-felől vörőffek; más-felől fárga szabásúak, jó édes leves, idején-érők” (1667: III. 181). Szinonimái között a *Szent Iván barackját* és a *tengeri barackot* említi: mindez azt mutatja, hogy ezekben a századokban a kajszii- és az őszibarackok elkülönítése még nem volt egyértelmű (SURÁNYI 1985: 89).

Sz.: **Szent Iván barackja, tengeri barack.**

APRÓ ÉDES ALMA 'kis méretű, édes ízű almafajta' 1796 (SzT. II. 36):

Apró édes alma.

✧ A szó szerkezet gyümölcsfajtanévként való értelmezésével kapcsolatosan kérdések merülnek föl: az adat mindössze egyszeri előfordulása miatt elképzelhető, hogy az *apró édes alma* csupán a gyakori és ismert **édes alma** fajtanév ellátása alkalmilag a méretre utaló *apró* jelzővel. Az *édes alma* elnevezésnek egyébként – az itt közölt adathoz hasonlóan – szintén vannak Erdélyből származó adatai.

APRÓ KÖKÉNYSZILVA 1667 (Lippay III. 293): *apró kőkén szilvát.*

✧ Szintagmatikus szerkesztéssel alakult: a **kökényszilva** elnevezéshez az *apró* jelző kapcsolódott.

Az elnevezés a gyümölcs méretére utal.

LIPPAY a következőképpen jellemzi: „Apró gömbölyű, kék [...] fávanyú, és egy kevesé édes” szilvák, melyeket nemigen becsülnek országunkban (1667: III. 177).